

Клепикова О.В.

УДК 811.161.2

ДРАМАТУРГІЧНІ СИТУАЦІЇ ТА КОНФЛІКТИ У ПРОЗІ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО

Анотація. Авторська мова, з одного боку, суб'єктивна і синхронна, з іншого боку - об'єктивує образи масової свідомості й проблеми реальності. Тому спосіб редукування погляду на явище, що вже стало явищем свідомості, ефективно працює на матеріалі авторської концептуальної мови. Трактуючи термін ментальність у когнітивному аспекті як світогляду у формах рідної мови базується на концептуальному аналізі тексту. Дане дослідження визначається зростаючою роллю когнітивної лінгвістики, збільшенням кола питань, що перебувають у центрі дослідження вчених: від загальних теоретичних проблем до опису конкретних концептів. Дослідження засноване на вивченні концептуальної системи Л.Денисенко. Проведений комплексний аналіз базових поетичних концептів з метою виявлення самотності індивідуально-авторських значень базових авторських концептів.

Ключові слова: антропоцентрична парадигма, когнітивна лінгвістика, мислення, концепт, мовна особистість, дискурс, мовна свідомість, мовна картина світу.

Аннотация. Авторский язык, с одной стороны, субъективен и синхронен, с другой - объективирует образы массового сознания и проблемы реальности. Поэтому способ редуцирования взгляда на явление, уже ставшее явлением сознания, эффективно работает на материале авторского концептуального языка. Толкование термина ментальность в когнитивном аспекте как мирозерцания в формах родного языка базируется на концептуальном анализе текста. Данное исследование определяется возрастающей ролью когнитивной лингвистики, увеличением круга вопросов, находящихся в центре исследования ученых: от общих теоретических проблем до описания конкретных концептов. Исследование основано на изучении концептуальной системы Л.Денисенко. Проведен комплексный анализ базовых поэтических концептов с целью выявления самотности индивидуально-авторских значений базовых авторских концептов.

Ключевые слова: антропоцентрическая парадигма, когнитивная лингвистика, мышление, концепт, языковая личность, дискурс, языковое сознание, языковая картина мира.

Summary. The author's language, on the one hand, subjective, and synchronously, on the other - objectifies the images of mass consciousness and the problems of reality. Therefore, a way to look at reducing the phenomenon has become a phenomenon of consciousness, works effectively on a material copyright of the conceptual language. The mentality term interpretation in the linguistic worldview aspect in the forms of the native language is based on a conceptual text analysis. This study determines the increasing role of cognitive linguistics, increasing the range of issues at the research scientists view: from the general theoretical problem to describe specific concepts. The work is based on a study of the conceptual system L. Denisenko. A comprehensive analysis of the basic poetic concepts with a view to identifying the identity of individual-author basic concepts.

Keywords: anthropocentric paradigm, cognitive linguistics, thinking, concept, language identity, discourse, language, consciousness, language world.

Сучасний етап розвитку світової культури характеризується загостреною увагою до людини у всій багатогранності її зовнішніх і внутрішніх проявів. Актуальним представляється тяжіння до спроб зрозуміти те незбагненне, що виходить за межі канонів звичайного сприйняття й поведінки, яке в попередні десятиліття було поза ракурсом культурного бачення. Тексти художніх творів із зазначеною тенденцією зазвичай будуються на конфліктах, базуються на порушенні норм і правил, неадекватності, виникнення якої спровоковано невідповідністю форм поведінки й рольових установок, невідповідністю ментальних стереотипів, неузгодженістю з канонами гендерних і вікових проявів. Ці конфлікти виконують сюжетоутворюючу функцію й можуть мати внутрішній і зовнішній характер прояву. У їхній основі лежать протиріччя локальні й минулі, а також стійкі конфліктні стани. В. Халізов відзначає, що у літературі найбільше глибоко вкорінені сюжети, конфлікти яких за перебігом зображуваних подій виникають, загострюються і якось розв'язуються – долаються й себе вичерпують. Життєві протиріччя тут перебувають усередині подієвих рядів і в них замкнені, цілком зосереджені в часі дії, які неухильно рухаються до розв'язки [14]. Субстанціальні конфлікти найпоширеніші в творах із неklasичною сюжетобудовою, що й представляється в них у драматичному, рідше – сатиричному й іронічному модусах завершеності порушення. Зв'язок подібних конфліктів із проблемою самоідентифікації особистості на різних етапах становлення в дискурсі «Я»-соціально-культурно-ментального й рольового, «Я»-вікового й гендерно-ідентичного більш ніж очевидна. Звідси й виділення за формально-змістовими ознаками трьох основних типів субстанціальних конфліктів: культурно-ментального, стадіально-вікового, а також гендерно-полового й гендерно-рольового.

Конфлікт культурно-ментального плану знаходить своє відображення у прозі сучасних українських письменників, у якій втілені алгоритми динаміки емоційно-почуттєвого сприйняття світу в новій системі координат, досвід зміни моделей поведінки й усієї діяльності в цілому, ментальні трансформації й у зв'язку з ними зміна самого модусу бачення себе у світі як такому. Герой є опозицією новому середовищу. Він переживає шок змін, пов'язаний із ламанням і дисбалансом ціннісних орієнтацій і особистісної ідентичності, порушенням звичного для нього ходу самореалізації. Найчастіше він – продукт виховання ще радянської системи й до нової спільності із причин культурної й національно-ментальної невідповідності лише призвичаюється. Переживаючи кризу самосвідомості, він покладається в основному на себе. За своїм типом він – особистість креативна, здатна відмовитися від стереотипних способів мислення, фіксованих уявлень про порядок речей і подій, – виходить, що така особистість володіє широким діапазоном

внутрішніх можливостей для переоцінки навколишнього світу й себе в ньому. Саме ця креативність найчастіше стає каталізатором зміни зовнішньої ситуації та виступає об'єктом зображення авторами. Виявивши себе за межами звичності, герой сучасної української прози в пошуках своєї ідентичності проходить усі ті стадії соціалізації в новому для себе соціокультурному середовищі, які, включаючись у те або інше співтовариство, у своїй еволюції проживає стадію імітації або дзеркала (механічного повторення спостережуваного в інших), стадію гри (переходу з ролі в роль і відсторонення від зіграної ролі) і стадію групового членства (освоєння своєї нової соціальної ролі, але вже очима групи, усвідомлення рольової відповідності гравця одночасно зсередини й ззовні). Кожна із цих життєвих ситуацій художньо моделюється в текстах. Культурно-ментальний конфлікт в рамках одиничних життєвих ситуацій героїв у подібних творах повністю не розв'язний. Зміна ментальних орієнтирів героїв як один з можливих шляхів розв'язання конфлікту культурно-ментальної переорієнтації обумовлена специфікою тих соціальних процесів, мимовільними учасниками яких вони стають.

Звернення до конфліктів стадіально-вікового та гендерно-рольового плану знаходить своє відображення у творах представників сучасної молодіжної прози. Українська проза останніх десятиліть активно займається художнім дослідженням тих стійких конфліктних положень, які пов'язані зі свідомістю й поведінкою людини на різних етапах її становлення як індивіда й особистості. Конфлікт стадіально-вікового плану реалізується у художньому дослідженні формування в молодого героя усвідомленої «Я»-концепції. У такому баченні проблеми розвиваються класичні літературні традиції, активно використовуються елементи традиційного художнього психологічного аналізу. Згадані вище конфліктні ситуації можна дослідити крізь творчість Лариси Денисенко. Принципово новим є те, що письменниця використовує не лише драматургічні ситуації для розкриття зазначених конфліктів, а надає мовному матеріалу когнітивного звучання, тобто відбувається злиття мовного, ментального і культурних шарів. Саме через концепти окреслимо ситуації конфлікту. В останні десятиліття двадцятого століття в когнітивістиці спостерігається новий етап вивчення відношення мови й мислення, початок якому було покладено в теоретичних працях В.фон Гумбольдта й О.О. Потебні. О.О. Потебня розглядав походження мови як психологічний аспект, коли явища духовного життя передують мові, закони її утворення й розвитку впливають на наступну діяльність [12; с. 38]. О.О. Потебня відзначав роль мови в процесах пізнання нового, у процесах становлення й розвитку людських знань про світ на основі психологічних процесів апперцепції й асоціації, на основі різних за силою уявлень людини про явища, що мають назву у мові. З кінця минулого століття в гуманітарному знанні отримує розвиток антропоцентрична парадигма. Антропоцентризм як особливий принцип дослідження сучасної лінгвістики проявляється в тому, що «людина стає точкою відліку в аналізі тих або інших явищ, в які вона залучена, визначаючи його перспективи й кінцеві цілі» [11; с. 212], коли в центрі дослідження перебувають мовна особистість і концепт. Сучасні тлумачення мовної особистості ґрунтуються на ідеях індивідуальної мови. Таким чином, поняття мовної особистості зв'язується з поняттям мовної свідомості, яка ототожнюється з мовною картиною світу. Кожній мовній особистості властивий свій мовний і соціокультурний світ, своя система комунікативних цінностей. Активному словнику мовної особистості властива динамічність. Кожна особистість усвідомлено живе в певній культурі, тому вона не тільки представляє дану культуру, розуміє її внутрішнє життя й структуру, але й здатна змінювати її, а значить повинна розглядатися в широкому культурному контексті.

У становленні антропоцентричної парадигми лінгвістичного знання закономірним стає виділення концепту як ментального утворення. Опис ключових концептів ментального світу представляється доцільним проводити в рамках тексту, оскільки мовні твори, особливо художні, репрезентують концептуальну картину світу в її базових елементах, у складній цілісності образів і форм національного мовного мислення. Когнітивний аспект концептуального аналізу тексту припускає виявлення понять, ідей, концептів, з яких складається картина світу, яка відображає ієрархію цінностей, їхнє переосмислення та пов'язані із цим процесом конфліктні ситуації. Даний процес репрезентується через нове авторське значення традиційних концептів. Таким чином, авторська мова є не тільки віддзеркаленням дійсності, але й однією з особливостей авторської мови є здатність відображати культурну ситуацію сьогодення, вивчати її, проникати в її глибини й приховані можливості, розширювати понятійні грані концептів національної ментальності. Концепт і література утворюють простір. Література існує як концепт і може бути представлена у взаємодії трьох складових - автора, тексту й читача, кожний з яких у свою чергу являє собою концепт. Дані побудови дозволяють також моделювати й більш вузькі проблеми, характерні для питань, пов'язаних із творчістю певних авторів, виділення в їхній творчості складових у вигляді концептів, планів і концептуальних персонажів.

Базові концепти творчості Л. Денисенко являють собою провідні архетипи, що лежать в основі міфотворчості. Однак у її творах значеннєві поля, утворені даними концептами, репрезентовані такими лексичними одиницями, які повністю змінюють класичне концептуальне значення та вказують на конфліктні ситуації різного характеру. Отже, вивчення лексичного складу творів письменниці - необхідна передумова для дослідження змістовної сторони її індивідуального стилю, її світогляду, ставлення до життя, людей, творчості через драматургічні ситуації, які є ключовими моментами сприйняття навколишнього світу письменницею. У творах Л. Денисенко традиційне поняття сім'ї навмисно руйнується й переглядається. Сім'я, згідно з концепцією письменниці, – це не ті люди, які є твоїми біологічними батьками або дітьми, не ті, з якими ти зв'язаний узами шлюбу або загальним місцем проживання. Сім'я, згідно концепції Л. Денисенко, – це вільний вибір, особиста справа кожного. Саме тому Ернест вирішує спробувати пожити життям іншої сім'ї, самостійно обирає нову родину і приймає її правила [5]. Однієї з важливих рис материнства у творчості Л. Денисенко, особливо в романі «Забавки з плоті та крові», є

заперечування традиційного уявлення, що матері беззастережно люблять своїх дітей і що материнство, на відміну від батьківства, завжди можна точно встановити: «*Ернесте, звідки у мене взялася ця дитина? Навіщо й за що ці муки?*» [5, 17]. Нічого невідомо про батька Ернеста: «*Я так само, як і Стариган Хем, не знав, звідки я взявся у мами, жодної інформації про мого батька не було*» [5, 17]. Л.Денисенко показує конфлікт гендерно-рольового плану, що в цій родині ніколи не було щастя, мати Ернеста ніколи не була щасливою жінкою: «*Мама ненавиділа забобони, ненавиділа людей, що переймаються забобонами. Та й родинне щастя, якщо вже бути відвертим, не було їй до вподоби. Вона ненавиділа родинне щастя, бо ніколи його не мала*» [5, 17]. В образі матері зображено типового представника чоловічої статі. Жінка є самодостатньою, не потребує допомоги, вона сама може все вирішити: «*мама сказала, що в цьому домі, як видно з усього, чоловік – вона і що вона тягне на своїх тендітних плечах усі сімейні клопоти*» [5, 37]. А в образі батька Міри навпаки змальовано прототип жіночності: «*батько – дуже сентиментальний чоловік. Мама називає батька Тяхтії. Тому, що батько любить м'ятися, ніколи не поспішає, все плутає і забуває*» [5, 35].

В романі «Сарабанда банди Сари» письменниця словами Павла Дудника дає характеристику різним типам родин у сучасному суспільстві, наголошуючи на культурно-ментальному конфлікті: «*У неї (Сари) гіперкомунікабельна родина. Хоча вона знає, що сам я і моя родина не дуже схильні до контактів. Тобто вони – родина-гуртожиток, а ми, моя родина, – хатка відлюдника*» [9, с. 130-131]. Інший тип родини представлено у творі «Кавовий присмак кориці»: «*Мої батьки хотіли, аби з мене та брата вирости справжні творчі люди. Насамперед це була батькова ідея, тому що матір він ніколи не вважав і не сприймав за творчу людину. Чи може бути творчою людиною лікар? Навіть не справжній, а всього-на-всього фармацевт?*» [6, 10]. Відбувається переорієнтація чоловічого і жіночого начал.

Концепти «любов» і «сексуальність» входять до спектру культурно-ментального плану та гендерно-рольового одночасно. Для творчості письменниці характерно пародіювання й руйнування твердих культурних стереотипів. Значеннєве поле «любов» у творчості Л. Денисенко презентовано наступними лексемами: зрада, небезпека, жорстокість, страждання, ніжність, свято, карнавал, пристрасть, поцілунок. Отже, значеннєве поле концепту «любов» переплітається із семантичними полями «гріх», «свято», що обумовлене континуальністю змісту й безперервністю концептуального простору. І, крім того, ще раз підтверджується одна з головних особливостей світосприймання постмодернізму «світ як хаос». Письменниця показує не тільки класичне сприйняття любові між чоловіком і жінкою з романтичними стосунками, єдиним почуттям на все життя, щасливим шлюбом. А й нестандартні його прояви. Наприклад, для Андрія та Ганни [8] любов є боротьба із власними біоритмами. Для них це почуття асоціюється у першу чергу із стражданням, болем, як фізичним так і душевним та протистоянням дня і ночі. Євген та Олександр [4] знаходять своє кохання, пройшовши через численні життєві випробування, розлучення, спроби створити нову родину, ненависть та непорозуміння з боку Максима (сина Євгена), аборт у чотирнадцятирічному віці. Проте вони змогли подолати всі труднощі і стати щасливими. Кохання Олега Мітєєва і Дмитра [6] є уособленням нестандартності кохання: дорослий чоловік і актор-початківець знаходять своє кохання. Для них воно сповнене непорозуміння, осуду, неправильного сприйняття, намагання підвести їх стосунки під загальноприйняті стандарти, але вони також спромоглися відстояти власні почуття і стати щасливими. Л. Денисенко навмисно залишає відкритими фінали своїх творів, вільними для різних інтерпретацій. У її романах переважає тенденція аналізувати, а не сперечатися, і тому, балансуючи на грані реальності, вона не пародіює реальний світ, але зображує шляхи, якими він сам себе пародіює. Усе в цьому світі, підкреслює Л. Денисенко, залежить від кута зору.

Переглядаючи концепт сексуальності, а також класичну опозицію активний чоловік/пасивна жінка, Л. Денисенко створює нову концепцію: активна жінка, цілеспрямована, вона точно знає що хоче отримати від чоловіка, не соромиться свого інтимного життя, відкрито про це розповідає. Л.Денисенко є неперевершеним майстром сучасності у змалюванні еротичних сцен. Вони сповнені почуттям такту, доречності, високої моральності і не позбавлені духовності: «*Він так кохається... Фізичне кохання Донга несамолюбне, прекрасне, він пестить мене так лагідно, ледь-ледь, доводить до нестями, мені здається, що моя внутрішня жіноча пульсація набагато агресивніша за його поштовхи та доторки*» [10, с. 59]. Героїні романів досить рано починають інтимне життя (приблизно у 14-15 років) і як результат недосвідченості стикаються з серйозними проблемами: «*Моя історія доволі банальна, але в цілому вона може слугувати ілюстрацією на тему статевої безграмотності підлітків вісімдесятих років минулого сторіччя...я завагітніла...*» [4, с. 125]. В цьому епізоді письменниця порушує актуальну проблему сучасності – рання вагітність і безпорадність у таких випадках.

Через численні драматургічні ситуації проявляється ще одна конфліктна ситуація, пов'язана із часом і простором, які є невіддільними один від одного у реальності та у художньому творі. Ці найважливіші категорії тексту відіграють особливу роль в організації його змісту. Різні зрушення й зміни часу й простору являють собою актуалізацію їх потенційних можливостей, що відіграє важливу роль в образній інтеграції художнього твору як єдиного цілого. У романах Л. Денисенко простір і час набувають рис багатощаровості й, більше того, відбувається взаємодія концепту часу й концепту простору, який М.М. Бахтін назвав хронотопом. Час розкривається в просторі, і простір вимірюється часом. Інформація про час структурується як ознака, що має просторову довжину. Тимчасова зміна з'являється як шлях, укладений в «циліндричну оболонку», через яку проходить людина. Концепт часу розкривається за допомогою концептуальних метафор. При цьому образ часу будується за моделлю простору, тобто сприймається в поняттях речей і руху. Переплетення й взаємопроникнення різних тимчасових шарів може досягатися й завдяки таким драматургічним ситуаціям, як інтертекстуальність та завдяки створенню вертикального контексту.

Л. Денисенко має дивну здатність розсовувати простір і час, використовуючи різні засоби, у тому числі гру цитат і алюзій. Наприклад, для Аліси [6] час і простір мають наступний вигляд: втеча з України до Африки, з Африки в Європу, з Європи до Росії і потім знову на Україну. Для Неллі [10] час протікає за маршрутом Київ – Москва – Сеул – Київ. Її час наповнений різними людьми, подіями та почуттями: професор з Білорусії, Стін – лікар з Норвегії, Дарига з Казахстану, Мей Кім – викладачка з Південної Кореї, литовець Віргіс. З кожним із цих людей в неї складаються неповторні стосунки. Роман, як особлива художня форма, руйнує межі між реальністю й вимислом.

Отже, романи Лариси Денисенко представляють значний інтерес у плані конфліктів, які розкриваються через драматургічні ситуації, сюжетні лінії, мовну представленість. Однак вони вимагають від читача високої ерудиції, вдумливого читання, міжтекстової компетенції. Л. Денисенко зображує життя, що виходить зі своєї колії: відбувається порушення «нормального», природнього ходу подій. Для її творчості характерне заперечення традиційного мислення, прагнення індивідуальності та неповторності, любов до нестандартного й незвичного, бажання аналізувати, а не стверджувати, здатність експериментувати й створювати блискучі твори літературного мистецтва.

Джерела та література:

1. Барт Р. Міф сьогодні // Барт Р. Обрані праці: Семіотика. Поетика. – М.: Прогрес; Універс, 1994. С. 72–130.
2. Бодуен де Куртене І. О. // Обрані праці із загального мовознавства, т. 1-2, М., 1963.
3. Воркачов В. С. Лінгвокультурологія, мовна особистість, концепт. – В: Філологічні науки, 2001.
4. Денисенко Л. В. 24:33:42. Роман. – К.: Нора-Друк, 2007. – 240 с.
5. Денисенко Л. В. Забавки з плоті та крові. Роман. – К.: Нора-Друк, 2003. – 192 с.
6. Денисенко Л. В. Кавовий присмак кориці. Роман. – К.: Нора-Друк, 2007. – 256 с.
7. Денисенко Л. В. Корпорація ідіотів. Роман. – К.: Нора-Друк, 2005. – 276 с.
8. Денисенко Л. В. Помилкові переймання або Життя за розкладом вбивць. Роман. – К.: Нора-Друк, 2007. – 240 с.
9. Денисенко Л. В. Сарабанда банди Сари. Роман. – К.: Нора-Друк, 2008. – 240 с.
10. Денисенко Л. В. Танці в масках. Роман. – К.: Нора-Друк, 2006. – 212 с.
11. Кубрякова О. С. Еволюція лінгвістичних ідей у другій половині ХХ століття / О.С. Кубрякова // Мова і наука кінця 20 століття. М.: Інститут мовознавства РАН, 1995. С. 144-238.
12. Потебня О. О. Думка і мова. – К., 1993. – 192 с.
13. Степанов Ю. С. Семіотика: антологія. – Вид-во «Ділова книга». – Є. – 702 с.
14. Хализев В. Е. Теорія літератури. 4-е изд. – М., 2004. – С. 235.

Любеев В.С., Кушпрак Е.В., Куксо Д.А.

УДК 802

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИКИ КАНАДСКОГО, БРИТАНСКОГО И АМЕРИКАНСКОГО АНГЛИЙСКОГО

Аннотация. Статья посвящена исследованию заимствований из американского и британского варианта английского языка в канадский английский. Методом сплошной выборки были выявлены заимствования американизмов и британицизмов в сфере быта. В ходе анализа выборки, было выявлено, что из 180 заимствованных лексических единиц в канадском английском, 99 – это заимствования из британского английского, и 81 – из американского варианта английского языка. Дана тематическая классификация и количественный анализ заимствований из американского и британского английского в канадский английский.

Ключевые слова: канадский английский, заимствования, сопоставительный анализ.

Анотация. Ця стаття присвячена дослідженню запозичень з американського та британського варіанту англійської мови до канадського англійського. Методом суцільної вибірки були виявлені запозичення американізмів і британицизмів у галузі побуту. У ході аналізу вибірки, було виявлено, що зі 180 запозичених лексичних одиниць в канадському англійському 99 – це запозичення з британського англійського та 81 – з американського варіанту англійської мови. Надана тематична класифікація та кількісний аналіз запозичень з американського та британського англійського у канадський англійський.

Ключові слова: канадський англійський, запозичення, порівняльний аналіз.

Summary. The article is dedicated to the research of the borrowings from American and British English to Canadian English. By means of the method of continuous sampling, such borrowings as Americanisms and Briticisms in the sphere of everyday life (food and drinks; clothes; furniture; transport; professions; organizations; holidays; arts; political organizations; sociocultural events; establishments and others) were found. During the analysis there were detected 180 borrowings in Canadian English, among which there are 99 borrowings from British English and 81 borrowings are from American variant of English. Thematic classification and quantitative analysis of American and British variant of English is given in the article. The research is worth of attention because it gives us an opportunity to see the way the language changes. One can see how American English and British variant of English influence Canadian variant. Such researches are always actual, because language is like a living organism; it can appear, change and die. That is why it is necessary to pay attention to the changes that happen or may happen in any language, especially when we are talking about international languages.

Key words: Canadian English, borrowings, comparative analysis.